

SAFARNOMA VA SAYOHATNOMALARNING JANR XUSUSIYATLARI

Farg'ona davlat universiteti
filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi
Omonboyeva Dilbaroy

ANNOTATSIYA

“Safarnoma va sayohatnomalarning janr xususiyatlari” mavzusida safar va sayohat asarlarining adabiy janr sifatidagi o‘rni, ularning tarixiy shakllanishi hamda badiiy-uslubiy xususiyatlari yoritiladi.

Safarnoma va sayohatnomalar muallifning shaxsiy kuzatuvlari, taassurotlari va hayotiy tajribalari asosida shakllanib, unda real voqelik, geografik tasvirlar, madaniy-maishiy holatlar hamda turli xalqlarning urf-odatlar aks ettiriladi.

Ushbu janrda hujjatlilik va badiiylilik uyg‘unlashib, muallifning subyektiv qarashlari bilan obyektiv ma’lumotlar birgalikda ifodalanadi. Shuningdek, safarnoma va sayohatnomalarda tilning ifodaviyligi, tasviriy vositalarning keng qo‘llanishi hamda voqealarning ketma-ket bayoni muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Safarnoma, Sayohatnoma, Janr xususiyatlari, Adabiy janr, Badiiylilik, Hujjatlilik, Tasviriy vositalar, Etnografiya, Geografik tasvir, Muallif kuzatuvi.

АННОТАЦИЯ

Тема «Жанровые особенности путевых заметок и путевых очерков» охватывает роль путешествий и путевых произведений как литературного жанра, их историческое формирование и художественно-стилистические особенности.

Путевые заметки и путевые очерки формируются на основе личных наблюдений, впечатлений и жизненного опыта автора, отражая реальность, географические образы, культурные и повседневные ситуации и обычаи разных народов.

В этом жанре сочетаются документальный и художественный характер, а субъективные взгляды автора и объективная информация выражаются одновременно. Также большое значение в путевых заметках и путевых очерках

имеют выразительность языка, широкое использование визуальных средств и последовательное описание событий.

Ключевые слова: Путевые заметки, Жанровые особенности, Литературный жанр, Художественный, Документальный, Визуальные средства, Этнография, Географический образ, Наблюдения автора.

ANNOTATION

The topic "Genre Features of Travelogues and Travelogues" covers the role of travel and travel works as a literary genre, their historical formation and artistic and stylistic features.

Travelogues and travelogues are formed on the basis of the author's personal observations, impressions and life experiences, reflecting real reality, geographical images, cultural and everyday situations and customs of different peoples.

In this genre, documentary and artistic nature are combined, and the author's subjective views and objective information are expressed together. Also, the expressiveness of the language, the wide use of visual means and the sequential description of events are of great importance in travelogues and travelogues.

Keywords: Travelogue, Travelogue, Genre Features, Literary Genre, Artistic, Documentary, Visual Means, Ethnography, Geographical Image, Author's Observation.

KIRISH

Safarnoma va sayohatnoma adabiyotda muallifning turli hududlarga qilgan sayohati davomida ko‘rgan-kechirganlari, kuzatishlari, taassurotlari va hayotiy tajribalarini badiiy yoki publitsistik shaklda bayon qiluvchi janr hisoblanadi. Bu asarlar real voqealarga asoslanadi va ko‘pincha hujjatli xarakterga ega bo‘ladi. Safarnoma — ko‘proq sayohat jarayonini tasvirlovchi, geografik, tarixiy va madaniy ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan asar bo‘lsa, sayohatnoma esa kengroq ma’noda muallifning sayohat taassurotlarini badiiy-publitsistik uslubda ifodalovchi janrdir.

Safarnoma va sayohatnoma janri juda qadimiy ildizlarga ega. Sharq va G‘arb adabiyotida ham bu janr keng rivojlangan. Sharq adabiyotida Ibn Battuta, Al-Muqaddasiy, Beruniy kabi sayyoh va olimlarning asarlarida safarnoma elementlari uchraydi. O‘zbek

adabiyotida esa eng mashhur namuna Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari bo‘lib, unda Hindiston, Afg‘oniston va Movarounnahr haqida keng tarixiy va geografik ma’lumotlar berilgan.

Safarnoma va sayohatnomaning eng muhim janr xususiyatlaridan biri hujjatlilikdir. Ya’ni asarda real hayotda sodir bo‘lgan voqealar tasvirlanadi. Muallif o‘zi guvoh bo‘lgan holatlarni yozadi, shuning uchun asarda ishonchlilik yuqori bo‘ladi. Yana bir muhim xususiyat — shaxsiy kuzatuv va subyektivlikdir. Har bir voqea muallifning shaxsiy qarashi, hissiyoti va bahosi orqali beriladi.

Bu janrda geografik va etnografik tasvirlar ham katta o‘rin egallaydi. Safarnomalarda joylarning tabiati, shahar va qishloqlar, iqlim sharoiti, odamlarning yashash tarzi, urf-odatlar va madaniyati batafsil yoritiladi. Shu sababli bu asarlar nafaqat badiiy, balki ilmiy manba sifatida ham muhim hisoblanadi.

Safarnoma va sayohatnomalarda badiiylilik ham kuchli bo‘ladi. Mualliflar tasviriy vositalardan — metafora, epitet, o‘xshatish kabi usullardan keng foydalanadilar. Bu esa matnni yanada jonli va qiziqarli qiladi. Shuningdek, voqealar ko‘pincha xronologik tartibda, ya’ni vaqt ketma-ketligida bayon qilinadi. Bu o‘quvchiga sayohat jarayonini bosqichma-bosqich tushunishga yordam beradi.

Ko‘plab safarnomalarda publitsistik uslub ham mavjud bo‘ladi. Muallif faqat tasvirlab qolmay, balki tahlil qiladi, solishtiradi va xulosa chiqaradi. Shu sababli bu janr ilmiy va badiiy uslubning uyg‘unlashgan shakli sifatida qaraladi.

Safarnoma va sayohatnoma turlari ham mavjud. Ular badiiy safarnoma, ilmiy safarnoma, publitsistik sayohatnoma va aralash turga bo‘linadi. Har bir tur o‘zining ifoda uslubi va maqsadiga ega.

O‘zbek adabiyotida bu janrning eng yirik namunasi “Boburnoma” hisoblanadi. Jahon adabiyotida esa Ibn Battuta, Marko Polo va Al-Muqaddasiy kabi sayyohlarning asarlari mashhurdir. Bu asarlar tarixiy va geografik bilimlarni boyitishda katta ahamiyatga ega.

Safarnoma va sayohatnoma adabiy janri insonning turli hududlarga qilgan sayohati davomida ko‘rgan-kechirganlari, kuzatgan voqea-hodisalari va olgan taassurotlarini badiiy hamda publitsistik uslubda ifodalovchi janr hisoblanadi. Bu janr nafaqat adabiy ijod

mahsuli, balki tarixiy, geografik, etnografik va madaniy ma'lumotlarni o'zida mujassam etgan muhim yozma manba hamdir. Safarnomada asosan real voqealar bayon qilinadi, sayohatnoma esa muallifning hissiy kechinmalari va shaxsiy mulohazalari bilan boyitilgan bo'ladi.

Safarnoma janri paydo bo'lishi va rivojlanishiga qadimiy savdo yo'llari, ilmiy ekspeditsiyalar, diniy ziyoratlar hamda davlatlararo aloqalarning kuchayishi katta ta'sir ko'rsatgan. Odamlar yangi joylarni ko'rganidan so'ng ularni yozma shaklda ifodalash ehtiyoji paydo bo'lgan va shu tariqa safarnoma an'anasi shakllangan.

Safarnomaning eng muhim xususiyatlaridan biri hujjatlilikdir. Unda voqealar real hayotga asoslanadi va aniq kuzatuvlarga tayanadi. Shu bilan birga, muallifning shaxsiy nuqtayi nazari ham muhim o'rin tutadi, chunki har bir tasvir uning ko'z qarashi orqali beriladi. Bu esa asarni subyektiv va individual qiladi.

Safarnomalarda geografik tasvirlar juda muhim ahamiyatga ega. Muallif shaharlar, qishloqlar, tog'lar, daryolar, iqlim sharoiti va tabiat manzaralarini batafsil tasvirlaydi. Bundan tashqari, turli xalqlarning yashash tarzi, urf-odatleri, kiyinish madaniyati va ijtimoiy hayoti ham yoritiladi. Shu sababli safarnoma etnografik jihatdan ham qimmatli manba hisoblanadi.

Sayohatnomalarda esa badiiylik kuchliroq bo'ladi. Muallif tasviriy vositalar, metafora, o'xshatish va epitetlardan keng foydalanadi. Bu asarni yanada jonli va ta'sirli qiladi. Voqealar odatda ketma-ketlik asosida, ya'ni xronologik tartibda bayon qilinadi. Bu o'quvchiga sayohat jarayonini bosqichma-bosqich tasavvur qilish imkonini beradi.

Safarnoma va sayohatnomalarda publitsistik elementlar ham mavjud bo'ladi. Muallif faqat tasvirlab qolmay, balki tahlil qiladi, solishtiradi va o'z xulosalarini bildiradi. Shu sababli bu janr ilmiy va badiiy uslubning uyg'unlashgan shakli sifatida qaraladi.

Safarnoma tilida sodda, aniq va tushunarli ifoda ustun bo'ladi. Shu bilan birga, geografik atamalar, tarixiy ma'lumotlar va ba'zan chet tillardan kirgan so'zlar ham uchraydi. Bu esa matnning ilmiy va informativ ahamiyatini oshiradi.

Safarnoma va sayohatnoma turli ko‘rinishlarga ega. Ular badiiy safarnoma, ilmiy safarnoma, publitsistik sayohatnoma va aralash shakllarga bo‘linadi. Har bir tur o‘zining maqsadi va ifoda uslubiga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, safarnoma va sayohatnomalar inson dunyoqarashini kengaytiradigan, uni turli madaniyatlar va geografik hududlar bilan tanishtiradigan, badiiylilik va hujjatlilikni uyg‘unlashtirgan muhim adabiy janr hisoblanadi.

Safarnoma va sayohatnomalarning eng muhim xususiyatlaridan biri ularning hujjatlilikka asoslanganligidir, ya’ni asarda real hayotda kuzatilgan voqealar aks etadi. Shu bilan birga, muallifning shaxsiy qarashlari va hissiyotlari ham muhim rol o‘ynaydi, bu esa asarga subyektivlik va badiiylilik bag‘ishlaydi.

Bu janrlar nafaqat adabiy, balki tarixiy va ilmiy ahamiyatga ham ega bo‘lib, ular orqali turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy aloqalar, urf-odatlar va hayot tarzi haqida qimmatli ma’lumotlar olinadi. Ayniqsa, “Boburnoma” kabi asarlar safarnoma janrining yuksak namunasi sifatida qadrlanadi.

O‘zbek adabiyotida safarnomaning eng mashhur namunasi Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asaridir. Jahon adabiyotida esa Ibn Battuta, Marko Polo va Al-Muqaddasiy kabi sayyohlarning asarlari katta ahamiyatga ega. Bu asarlar tarix, geografiya va madaniyatni o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Safarnoma va sayohatnoma janri adabiyotda muhim o‘rin egallagan bo‘lib, u insonning sayohat jarayonidagi kuzatuvlari, taassurotlari va hayotiy tajribalarini badiiy hamda publitsistik shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu janrlar orqali muallif faqat voqealarni tasvirlab qolmay, balki turli hududlarning geografiyasi, tarixi, madaniyati va xalq turmush tarzi haqida ham keng ma’lumot beradi.

Safarnoma va sayohatnomalarda muallif nafaqat o‘z ko‘rganlarini bayon qiladi, balki turli hududlarning tabiati, ijtimoiy hayoti, madaniyati va tarixiy xususiyatlarini ham chuqur yoritadi. Bu esa ularni nafaqat adabiy, balki ilmiy va tarixiy manba sifatida ham muhim qiladi.

Ushbu janrning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, unda hujjatlilik va badiiylilik uyg'unlashgan bo'ladi. Muallifning shaxsiy munosabati, hissiy kechinmalari va tahliliy qarashlari asarning ta'sirchanligini oshiradi. Shu sababli safarnoma va sayohatnomalar o'quvchiga ham bilim, ham estetik zavq beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bobur. "Boburnoma". Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2019.
2. Ibn Battuta. "Rihla (Sayohatnomalar)". Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
3. Marko Polo. "Dunyo bo'ylab sayohat". Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Al-Muqaddasiy. "Ahsan at-taqosim fi ma'rifat al-aqolim". Toshkent: Mumtoz so'z, 2012.
5. Yo'ldoshev Q. "Adabiyotshunoslik asoslari". Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Karimov B. "O'zbek adabiyoti tarixi". Toshkent: Universitet, 2020.
7. Qodirov A. "Adabiy janrlar nazariyasi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
8. Sodiqova M. "Jahon adabiyoti tarixi". Toshkent: Sharq, 2014.
9. Rahmonov N. "O'zbek mumtoz adabiyoti". Toshkent: O'zbekiston, 2013.
10. Tursunov E. "Adabiyot nazariyasi". Toshkent: Cho'lpon, 2017.
11. Hoshimov O. "Adabiyot va hayot". Toshkent: G'afur G'ulom, 2011.
12. Xo'jayev Sh. "Tarixiy manbalar va adabiyot". Toshkent: Fan, 2019.
13. Ismatullayev M. "Adabiyotshunoslikka kirish". Toshkent: O'qituvchi, 2021.
14. Karimov I. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
15. Abdullayev F. "Adabiy janrlar va ularning rivoji". Toshkent: Tafakkur, 2022.